

ZÓKA PÉTER

MNL Baranya Megyei Levéltára
peterzoka@yahoo.com

IRODALOMTÖRTÉNET MÁSKÉNT

**Bence Erika: *Virtuális irodalomtörténet.*
Veszprém, Iskolakultúra, 2015.**

Mindenekelőtt érdemes kitérni arra, hogy mit is ért Bence Erika a „virtuális irodalomtörténet”, mint jelzős szerkezet alatt (PARACZKI 2015). Nem valami-féle, a mai digitális szótárunka beépült „virtuális” világot kell értenünk alatta, hanem egy olyan új, a hagyományos irodalomtörténeti szintézisekkel szemben megfogalmazott látásmódot, amely a szerző által folytatott rész kutatások egymás mellé illesztéséből bontakozik ki, válik érthetővé, és amely irodalomtörténeti szintézisnek a vízióját Babits Mihály már a 20. század elején megfogalmazta a magyar irodalomra vonatkozólag (BENCE 2000: 293).

Általánosságban elmondható, hogy egy tanulmánykötet, már pusztán abból a tényből fakadóan is, hogy egyes részeinek megírása között hosszú évek, akár évtizedek telhetnek el, ritkán képes felmutatni egy hagyományos monográfia erényeit. Bence Erika kötete már ebben a tekintetben is a kivételek közé sorolható. Az összesen 18 tanulmányt magában foglaló mű koherens egységgé áll össze, gondolatmenete mindvégig logikus, világos és közérthető.

A szóban forgó tanulmányokat két nagyobb tematikai egységre osztja a szerző. Az első nagyobb egység főként ismert magyar irodalmi alkotások kevésbé ismert közéleti referenciális vonatkozásai mentén épül föl. Tárgyalja Katona József *Bánk bán* című drámáját a Mic-bán mondával való összefüggéseiben, Kisfaludy Károly 1825-ben megjelent *Tihamér* című regényét, illetve annak referenciális vonatkozásait, Mikszáth Kálmán prózaírását az „asztaltársaságok” szerepének fényében, Papp Dániel novellisztikáját a Bácska-élmény megjelenésének vonatkozásában, Herczeg Ferenc életművét a „jókaizás” jelenségének tükrében, valamint Kosztolányi Dezső 1925-ben megjelent *Aranysárkány* című regényét, mint a „nevelés és fegyelmelés csődjének” szomorú epizódját.

Irodalomtörténeti szempontból talán a legnagyobb újdonságot, legjelentősebb szerzői hozzájárulást az jelenti, hogy Bence Erika egyértelműen rámutat a bánáti magyar történelmi elbeszélés lehetséges kiindulópontjára, kezdetére, melyet egy jószérivel ismeretlen szerző Baloghy Imre *A paplak históriája* című regényében vél felfedezni, mely a könyvritkaság címlapja szerint 1909-ben jelent meg Pancsován, Krausz Adolfnál. Érdekes tény, hogy ezt a művet még az egykorú, sőt évtizedekkel később kiadott bibliográfiai munkák sem említik (PETRIK 1917, GULYÁS 1940). Noha a szerző megjegyzi, hogy nem folytatott levéltári- vagy sajtótörténeti kutatásokat a Baloghy Imrere vonatkozó adatok begyűjtése érdekében, mégis kiváló logikával érvel amellett, hogy Baloghy nem lehetett résztvevője a 1848/49-es forradalmi eseményeknek, és valószínűleg nem volt Petőfi kortársa. A műből kitűnik, hogy Baloghy – ha ugyan valóban eredeti névről van szó, mivel előszeretettel használt álneveket – csupán a Petőfi-kultusz jelenségeit ismeri, a költővel feltehetőleg sohasem találkozott (BENCE 2015: 60). Maga a regény egy korrajznak szánt „fiktív napló”, mely 1882-ig, írójának haláláig követi az események „fiktív” vonalát. A regény cselekményének helyszínét, Vásárost, Bence Erika referenciális elemzései segítségével Torontálvásárhellyel azonosítja, és arra a következtetésre jut, hogy a regény szerzőjének legfőbb forrása a szájhagyomány lehetett munkája során. Az ebben a tanulmányban a szerző által felvonultatott érvek, következtetések a legékezebb bizonyítékaul szolgálnak a referenciális elemzések irodalomtörténeti hasznosságának és értékének tekintetében.

A kötet második nagyobb tematikai egysége a referenciális olvasás lehetőségeit vizsgálja a vajdasági magyar irodalom főként kortárs alkotásainak tekintetében. Tárgyalja egyebek mellett Gion Nándor prózaírását, Jung Károly költészetét, Balázs Attila *Kinek észak, kinek dél* című regényét, Fenyvesi Ottó *Halott vajdaságiakat olvasva* című verseskötetét valamint Kontra Ferenc *Angyalok regénye* című munkáját is. A kortárs vajdasági magyar irodalom jelentős teljesítményeinek tudományos igényű elemzése és bemutatása arról tesz tanúbizonyságot, hogy a térség nem csupán nagy múltú irodalmi tradíciókkal, de virágzó, élettel teli jelennel is büszkélkedhet, és van remény arra, hogy ez a jövőben sem alakul másként.

Mindazonáltal ebből a második tematikai egységből ezúttal mégsem egy kortárs irodalomról szóló részt emelnék ki, hanem azt a tanulmányt, amely az első világháború tematizációját tárgyalja az 1930-as évek vajdasági magyar irodalmában. Annál is inkább teszem ezt, mivel éppen ezekben az esztendőekben emlékezünk és emlékeznek világszerte a száz esztendővel ezelőtt lezajlott véres események áldozataira. Ennek a szóban forgó fejezetnek tehát az első világháború centenáriuma ad szomorú aktualitást. Három vajdasági magyar regényíróról

értekezik Bence Erika munkájának ebben a részében (BENCE 2015: 101–112). A szóban forgó írók Darvas Gábor, Munk Artúr és Farkas Geiza. Darvas *Mindent megfontoltam, és mindent meggondoltam...* című regénye 1930-ban jelent meg Újvidéken az Uránia kiadásában, míg Munk *A hinterland*, illetve Farkas *A fejnélküli ember* című műve egyaránt 1933-ban látott napvilágot. Utóbbi a *Kalangya Könyvtár 1.* köteteként jelent meg Szabadkán, Szenteleky Kornél sorozatszerkesztése alatt, míg Munk regényét az újvidéki Forum Könyvkiadó 1981-ben újra kiadta a jeles irodalomtörténész Bori Imre utószavával. Bence Erika helyesen mutat rá a tényre, miszerint egyáltalán nem véletlen, hogy mindegyik mű a harmincas években, Remarque és Hemingway nagy háborús regényeinek megjelenése idején lát napvilágot. Világirodalmi viszonylatban is ez idő tájt került az első világháború története az írói és befogadói érdeklődés homlokterébe. A már üledett élményanyag szükségszerű feldolgozásának érzésén túl valószínűleg az akkortájt ismét egyre erőteljesebben jelentkező militáns hatalmi törekvések is szerepet játszhattak a téma hullámszerű megjelenésében. A szerző az egyes művek között nyilvánvalóan kimutatható különbözőségek mellett – némileg eltérő élményanyag, a háború eltérő megéltségi tapasztalatai és az ezekből adódó eltérő konzekvenciák levonása – a hasonlóságok kimutatására törekszik. Elemzése során világossá válik az olvasó előtt, hogy az említett műveket nem csupán az azonos élménytematizáció, de a hasonló beszédmód, és számos megegyező motívum kapcsolja össze. Mindhárom vizsgált regényben alapvető motívumként jelenik meg a háborúba kényszerűen belesodródott kisémberek tragédiája, akik közül sajnos millióknak vált sorsukká az áldozati szerep a nagyhatalmi politika játszmáiban. Mindhárom szerző megfesti a talpraesett, életerős, minden körülmények között küzdeni tudó többnyire paraszti származású közkatona alakját, mint ahogyan megjelenítik a gyenge fizikumú, labilis idegállapotú, vezetésre alkalmatlan tisztok figuráit is, akik számos alkalommal köszönhatték életben maradásukat a fentebb említett közkatonáknak.

Fontosnak tartom hangsúlyozni, hogy a kötetet nem csak irodalmárok forgathatják haszonnal, hanem mindenki, aki az irodalom iránt érdeklődik, és az irodalmi szövegek mélyebb megértésére törekszik. Filozófiatörténészként e sorok írója is sok érdekességgel és új információval gazdagodott, új összefüggésekre eszmélt rá a 19–20. századi magyar irodalom vonatkozásában Bence Erika kötetének olvasása közben. Ez a munka is megerősíti az olvasót abban a hitében, hogy az irodalmi művek sem, ahogyan példának okáért a képzőművészeti alkotások sem lebegnek alkotójuktól függetlenül az időben, hanem dacára annak, hogy műalkotásként önálló életre kelnek és bejárják saját útjukat, mégis abban a korban, társadalmi és történeti környezetben gyökereznek, melyben alkotójuk létrehozta őket. A Bence Erika által felvonultatott művek referenciális

vonatkozásainak kimutatása tényleges megalapozását adja e fenti szemléletmódnak a magyar irodalom vonatkozásában, ám hangsúlyozni kell, hogy az effajta referenciális elemzések kiterjeszhetőek világirodalmi szintre is.

Ahogy fentebb említettem, Bence Erika tanulmánykötete túlmutat egy hagyományosan értelmezett tanulmánykötet jelentőségén. Monografikus összefogottságú és koherenciájú műről van szó, annál is inkább sajnálatos, hogy a kötet nem tartalmaz sem bevezetőül szánt előszót, sem a nyilvánvalóan kínáló konklúziókat összefogó utószót vagy összefoglalást. Ezek megléte ugyanis minden kétséget kizáróan, világosan és egyértelműen monografikus szintre emelhetné volna a kötetet nem csupán tartalmi, de formai tekintetben is.

Az 1910-es években Babits Mihály által lefektetett „virtuális magyar irodalomtörténeti szintézis” elméleti megalapozása után (BABITS 1938), Bence Erika immár nagyon is gyakorlati síkon megvalósított hasonló szemléletű munkája nyomán végre kibontakozhat és megvalósulhat az említett grandiózus mű, mely képes túllépni a hagyományos irodalomtörténeti szintézisek korlátain. Reményeim szerint a szerző ilyen irányú kutatásait a jövőben is folytatni fogja, melynek eredményeként talán megvalósulhat és formát ölthet ez az évszázados úttörő vállalkozás.

Irodalom

- BABITS Mihály 1938. Írás és olvasás. Budapest, Athenaeum Irod. és Nyomdai Rt.
- BENCE Erika 2000. A magyar irodalom világirodalmi aspektusai. Babits Mihály, Fejtő Ferenc és Sinkó Ervin szemlélete. = *Híd*, 5: 293–301.
- BENCE Erika 2015. *Virtuális irodalomtörténet*. Veszprém, Iskolakultúra
- GULYÁS Pál, szerk. 1940. *Magyar írók élete és munkái*. Budapest, Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesülete
- PARACZKI László 2015. *Virtuális irodalomtörténet és referenciális mozzanatok*. Dr. Bence Erika tanulmánykötetének bemutatója a Magyar Tánszéken. <http://www.vajma.info/cikk/kultura/10709/Virtualis-irodalomtortenet-es-referencialis-mozzanatok.html> [Letöltve: 2016. 2. 17.]
- PETRIK Géza 1917. *Magyar könyvészet 1901–1910. I–II*. Budapest, Magyar Könyvkereskedők Egyesülete